

УДК 35.352.

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.5/08>**Євмстикіна О.Л.**

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА ЯК МЕХАНІЗМ ЗАЛУЧЕННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ДО ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНИХ СТРАТЕГІЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто засоби та форми здійснення громадянської освіти. Здійснено аналіз досліджень і публікацій із проблем громадянської освіти та встановлено можливість розвитку наукових пошуків щодо впровадження нових компетентностей, знань та вмінь із метою підвищення ефективності міжсекторальної співпраці, зокрема з прийняття державних стратегічних рішень.

Визначено важливість забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства. Проаналізовано поняття «громадянська освіта» як ефективний механізм залучення громадян до прийняття державних стратегічних рішень на основі національних та загальнолюдських цінностей.

Доведено, що для розроблення та впровадження державних стратегічних документів необхідні знання та вміння зі стратегічного управління, комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі. Запропоновано перелік компетентностей для забезпечення належного рівня знань у сфері прийняття державних стратегічних рішень в Україні: стратегічне управління; стратегічне мислення; державне прогнозування; застосування методів стратегічного управління, прийняття стратегічних рішень; формування стратегії розвитку держави, державної стратегії регіонального розвитку, державних цільових програм, стратегій розвитку територій та інших стратегій; система управління ризиками та кризами; демографічна ситуація в країні; конкурентоспроможність вітчизняної економіки; природний, виробничий, науково-технічний та трудовий потенціал; оцінювання досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери.

Ключові слова: громадянська освіта, освіта дорослих, стратегічне управління, міжсекторальна співпраця, громадянські компетенції, компетенції прийняття стратегічних рішень, прийняття стратегічних рішень.

Постановка проблеми. У процесі прийняття державних стратегічних рішень у сучасному демократичному суспільстві необхідна злагоджена співпраця органів державної влади і громадськості. Високий професіоналізм публічних службовців та освіченість громадян є підґрунтям для прийняття ефективних рішень. Нині в Україні є законодавчі підстави для участі громадян у прийнятті державних стратегічних рішень. Зокрема, актуальним документом є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, відповідно до чого постали нові виклики у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадження європейських пра-

вил та підходів до таких відносин на основі принципів, закріплених у цій Угоді.

Проте вчені визнають, що проблемою залишається «відсутність кваліфікованих експертів, здатних всебічно розробити програму, розкрити її специфіку, спрогнозувати вплив кінцевих результатів програми на соціальну, економічну, політичну ситуацію на території і оцінити її життєздатність загалом. Внаслідок цього програми, що розробляються, мають явні суперечності з бюджетною та іншою нормативно-правовою базою, прийнятою на цій території, а також можуть мати негативні соціальні й економічні наслідки для певних груп громадян» [1]. Про проблему недостатньої практики залучення громадськості до формування та реалізації державної політики і вирішення питань

місцевого значення вказано і у Національній стратегії розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 рр. [4]. Нині в Україні існує громадська думка, що була отримана за результатами опитування громадян щодо впровадження громадянської освіти. Частка потенційно зацікавлених у громадянській освіті респондентів (які хотіли би отримувати громадянські знання незалежно від того, чи вони вже мають такий досвід) в Україні становить 47% [2, с. 84]. Це свідчить про неповну зацікавленість громадян України у здобутті громадянської освіти.

З огляду на викладене вище науковці та практики мають приділити більше уваги вирішенню проблеми навчання громадян у сфері формування державної політики, прийняття державних стратегічних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потреби в громадянській освіті зумовлені в Концепції розвитку громадянської освіти, де вказано, що метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за своє власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами своєї сім'ї, за життя територіальної громади [3]. Питання освіти для демократичного громадянства досліджені в праці Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф, М.-Х. Салема, В. Спажич-Вркаш. Увага вчених зосереджена на здійсненні аналізу проблем підготовки вчителя до демократичного громадянства [5]. Значення освіти дорослих для сучасного суспільно-економічного і культурного розвитку України, проблеми освіти дорослих та управління нею в контексті освіти упродовж життя, завдання і функції органів управління освітою щодо розвитку освіти дорослих в Україні розкрито Н. Протасовою [8]. У дослідженні державної освітньої політики як інструменту соціально-економічного розвитку України Н. Шульга обґрунтовує соціально-економічну сутність державної освітньої політики, що полягає у створенні умов для ефективного функціонування освітньої галузі, що сприятиме «підвищенню рівня освіченості населення, формуванню духовних цінностей та зрілості світогляду, забезпеченню підготовки працівників високого рівня кваліфікації, наданню можливості кожній людині розвивати свої здібності <...> забезпеченню можливостей для підвищення професіоналізму працюючого населення, уміння приймати

важливі рішення в ситуаціях, що постійно змінюються» [10]. Аналіз праць українських та зарубіжних вчених із питань розвитку сучасної освітньої політики та громадянської освіти свідчить про актуальність та перспективність цього наукового напрямку та можливість наукових пошуків щодо впровадження нових компетентностей, знань та вмінь із метою підвищення ефективності міжсекторальної співпраці, зокрема з прийняття державних стратегічних рішень.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути засоби та форми здійснення громадянської освіти та запропонувати перелік компетентностей для забезпечення належного рівня знань у сфері прийняття державних стратегічних рішень в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальним напрямом розвитку громадянського суспільства в Україні в Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 роки проголошено налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади та органами місцевого самоврядування. У контексті стратегічного завдання щодо створення умов міжсекторальної співпраці важливим для нашого дослідження є:

- включення до навчальних програм загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів курсів і тем із питань розвитку громадянського суспільства;
- запровадження підготовки в системі вищої та післядипломної освіти фахівців із менеджменту неурядових організацій;
- забезпечення надання методичної, консультативної та організаційної допомоги органам державної влади, органам місцевого самоврядування з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства;
- проведення просвітницьких заходів та соціальної реклами з питань взаємодії з організаціями громадянського суспільства, розвитку громадянського суспільства [4].

Здійснювати ефективну співпрацю з органами державної влади може освічений громадянин. Освіта громадян в Україні тісно пов'язана з поняттям «громадянська освіта», яке визначене в Концепції розвитку громадянської освіти в Україні як навчання та громадянське виховання на основі національних та загальнолюдських цінностей [3]. Основними стратегічними напрямками громадянської освіти є:

- правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки;

– посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на всеукраїнському та місцевому рівні (реалізація права на участь) [3].

У Законі України «Про освіту» вказано, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина. Компетентності формуються як результат засвоєних знань і вироблених на їх підґрунті практичних вмінь [7].

Правовою підставою для формування громадянських компетентностей на рівні загальної середньої освіти є ст. 12 Закону України «Про освіту», яка визначає 12 ключових компетентностей, зокрема громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково – наскрізні компетентності, зокрема критичне мислення [7].

Однією із форм взаємодії громадськості з органами державної влади є прийняття державних стратегічних рішень. Державне стратегічне рішення – це результат аналізу, наукового пошуку, прогнозу, що має бути оформлене у вигляді стратегічного документа. Такі рішення спираються на колективні знання і досвід, що дає змогу не тільки передбачати, а й впливати в потрібному напрямі на хід подій.

Відповідно до Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку складається з:

- прогнозів економічного і соціального розвитку України на середньо- та короткостроковий періоди;
- прогнозів розвитку окремих галузей економіки на середньостроковий період;
- загальнодержавних програм економічного, соціального розвитку, інших державних цільових програм;
- прогнозів економічного і соціального розвитку областей, районів та міст на середньостроковий період [6].

Крім того, в Україні розробляються стратегії розвитку країни, державна стратегія регіонального розвитку України.

Для розроблення та впровадження визначених стратегічних документів України необхідно володіти знаннями та вміннями зі стратегічного управління, комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі.

У контексті прийняття стратегічних рішень важливими завданнями громадянської освіти є:

- формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснювати демократичне управління на місцевому рівні та навичок участі громадян у веденні державних справ;
- формування і розвиток критичного мислення та медіа-грамотності, вміння їх практичного застосування.

Громадянські компетентності відповідно до положень Концепції базуються на перелічених вище ціннісних орієнтирах, принципах верховенства права, демократії і надають змогу кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну приналежність до територіальної громади та держави [3].

У сфері прийняття державних стратегічних рішень доцільно формувати такі громадянські компетентності відповідно до Концепції:

- знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті;
- розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших;
- знання та розуміння державного устрою, державного управління у всіх сферах суспільного життя на всеукраїнському та місцевому рівнях;
- знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом із прийняттям рішень на всеукраїнському та місцевому рівнях;
- відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;
- здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

– здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення.

Крім визначених Концепцією громадянських компетентностей, у сферу прийняття державних стратегічних рішень пропонується додати такі:

- стратегічне управління;
- стратегічне мислення;
- державне прогнозування;
- застосування методів стратегічного управління, прийняття стратегічних рішень;
- формування стратегії розвитку держави, державної стратегії регіонального розвитку, державних цільових програм, стратегій розвитку територій та інших стратегій;
- система управління ризиками та кризами;
- демографічна ситуація в країні;
- конкурентоспроможність вітчизняної економіки;
- природний, виробничий, науково-технічний та трудовий потенціал;
- оцінювання досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери.

Саме формування таких компетентностей сприятиме забезпеченню участі громадян та інститутів громадянського суспільства у веденні державних справ, формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях.

Формування компетентностей та засвоєння нових знань успішно відбувається під час теоретичного і практичного навчання. У зв'язку з цим актуальним сучасним принципом є підхід «навчання через участь», що передбачає залучення громадськості до діяльності, співуправління та практичного вирішення питань щодо державних стратегічних рішень.

За оцінками експертів Організації економічного співробітництва та розвитку, з урахуванням розвитку демографічної ситуації в розвинених країнах до 2050 р. переважна частина освітніх практик у формальній системі освіти і за її межами буде пов'язана з дорослим населенням (більше 600 млн осіб). Це свідчить про розвиток світової тенденції освіти дорослих. Цій проблемі була присвячена Шоста міжнародна конференція ЮНЕСКО з освіти дорослих. Її учасники взяли зобов'язання розробити відповідні стратегії, створювати фінансові, законодавчі умови, створити належні координаційні механізми, сертифікацію, акредитацію всіх форм навчання дорослих. Таке навчання має сприяти розвитку

і підтримці міжсекторального й міжвідомчого співробітництва [9].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та заклади освіти різних форм власності відповідно до основних змістових напрямів громадянської освіти забезпечують досягнення в освіті таких результатів за видами освіти:

формальна освіта

- відображення змісту громадянської освіти у стандартах освіти;
- створення освітнього середовища на засадах поваги до прав людини і демократії, відповідальності за власні та колективні рішення, академічної доброчесності та наукової обґрунтованості;
- створення законодавчих підстав та гарантій забезпечення діяльності органів самоврядування у закладах освіти;
- створення та реалізація освітніх програм із громадянської освіти в рамках підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників разом з інститутами громадянського суспільства, які займаються громадянською освітою;
- забезпечення академічного компонента громадянської освіти;

неформальна освіта

- створення освітніх програм і ресурсів, у тому числі інтернет-ресурсів;
- сприяння впровадженню компонентів громадянської освіти в закладах позашкільної освіти та структурах неформальної освіти;

інформальна освіта

- забезпечення умов для громадянської самоосвіти через включення відповідного змісту в навколишнє середовище;
- створення умов органами місцевого самоврядування для отримання практичних навичок врядування і управління членами громади шляхом їх залучення до прийняття рішень на місцевому рівні;
- сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного саморозвитку та активне інформування про такі ресурси;
- підтримання інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через засоби масової інформації для розвитку громадянських компетентностей [3].

Під час опитування «Громадянськість в Україні, Молдові та Білорусі» громадяни України висловили власне бачення щодо можливих прикладів неформальної освіти: зокрема, це приватні курси,

додаткова ІТ-освіта, недільні школи, тренінги від громадських організацій, курси підвищення кваліфікації, семінари для ОСББ, семінари від Пенсійного фонду, Податкової інспекції (роз'яснення законодавства), навчання для членів виборчих комісій на виборах тощо. Таку неформальну освіту можуть надавати спеціальні центри та громадські організації. Що стосується громадянських знань, то респонденти з активних груп переважно зацікавлені в них, оскільки відчувають, що мають недостатньо знань про те, як функціонує держава, як проходять реформи, як працюють закони, які права і обов'язки вони як громадяни мають. Оптимальний формат для неформальної освіти – семінари в будні дні після роботи. На думку пасивних респондентів, громадянська освіта має бути інтегрована у формальну шкільну й університетську освіту (так, молдовани зазначали, що у системі вищої освіти в їхній країні вже є обов'язкові для всіх курси з прав людини) [2, с. 86–87].

Висновки. У результаті аналізу застосування громадянської освіти в Україні можна стверджувати, що в країні є нормативно-правові підстави для забезпечення громадянською освітою.

Законодавством України про освіту затверджено перелік компетентностей, які можуть бути базовими для участі громадян у прийнятті державних стратегічних рішень.

Перелік стратегічних документів України засвідчує те, що для їх розроблення та впровадження необхідні знання та вміння зі стратегічного управління, комплексного аналізу демографічної ситуації, стану використання природного, виробничого, науково-технічного та трудового потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної економіки, оцінки досягнутого рівня розвитку економіки і соціальної сфери та з урахуванням впливу зовнішніх політичних, економічних та інших факторів і очікуваних тенденцій зміни впливу цих факторів у перспективі.

Тому запропоновано додати спеціальні компетенції з прийняття державних стратегічних рішень, набуття яких сприятиме підвищенню ефективності у взаємодії органів державної влади і громадськості.

Подальшими перспективами в цьому напрямі мають бути наукові пошуки щодо класифікації громадянських компетенцій у сфері прийняття стратегічних рішень.

Список літератури:

1. Абрамов Л.К., Азарова Т.В. Цільові програми та механізми по забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації. Кіровоград, 2010. 100 с.
2. Звіт «Громадянськість в Україні, Молдові та Білорусі» підготовлено Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) для Програми розвитку ООН в Україні (ПРООН) за підтримки Міністерства закордонних справ Данії. URL: <https://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/DG/DHRP/Civic-literacy-UKR.pdf> (дата звернення: 12.09.2019).
3. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження від 3 жовтня 2018 р. № 710 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80?lang=ru> (дата звернення: 13.09.2019).
4. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016–2020 р.: Указ від 26 лютого 2016 р. № 68/2016 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 13.09.2019).
5. Освіта для демократичного громадянства : посібник для підготов. вчителів з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини (вдосконалена версія – вересень 2007) / [Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф та ін.] ; пер. з англ. та адапт. Л.М. Ващенко ; за ред. Е. Хаддлестона; заг. ред. укр. версії : Н.Г. Протасова. Київ : НАДУ. 2009. 92.
6. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14> (дата звернення: 16.09.2019).
7. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 16.09.2019).
8. Протасова Н.Г. Актуальні проблеми теорії і практики управління освітою дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. № 7. С. 149–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_7_16. (дата звернення: 13.09.2019).
9. Шестая международная конференция ЮНЕСКО по образованию взрослых. Белен, Бразилия, 1–4 декабря 2009 г. URL: <https://docplayer.ru/61958305-Shestaya-mezhdunarodnaya-konferenciya-yunesko.html> (дата звернення: 13.09.2019).
10. Шульга Н.Д. Державна освітня політика як інструмент соціально-економічного розвитку України : автореф. дис. ... доктора наук з держ. упр. : 25.00.01 «Теорія та історія державного управління»; НАДУ при Президентові України. Київ, 2018. С. 13–14, 17.

Yevmieshkina O.L. CIVIC EDUCATION AS A MECHANISM FOR ENGAGING THE PUBLIC IN STATE STRATEGIC DECISION MAKING IN UKRAINE

The article discusses the means and forms of civic education. Research and publications on civic education analyzed. The possibility of developing scientific research on the introduction of new competences, knowledge and skills established in order to increase the effectiveness of intersectional cooperation, in particular, in making state strategic decisions. The importance of providing methodological, advisory and organizational assistance to public authorities, bodies of local self-government on interaction with civil society organizations, development of civil society is determined. The concept of “Civic education” analyzed as an effective mechanism for involving citizens in making state strategic decisions based on national and human values. Proved that knowledge and skills in strategic management, complex analysis of demographic situation, state of use of natural, industrial, scientific, technical, and labor potential, competitiveness of national economy, assessment of the achieved level of development of economy and social sphere are required for development and implementation of state strategic documents. Taking into account the influence of foreign political, economic and other factors and the expected tendencies of change of influence of these factors in the future. The list of competences for ensuring the appropriate level of knowledge in the sphere of state strategic decision-making in Ukraine offered. Including: strategic management; strategic thinking; state forecasting; applying strategic management methods, making strategic decisions; formation of the state development strategy, state regional development strategy, state targeted programs, territorial development strategies and other strategies; risk and crisis management system; demographic situation in the country; competitiveness of the domestic economy; natural, industrial, scientific, technical and labor potential; assessment of the achieved level of economic and social development.

Key words: *civic education, adult education, strategic management, intersectional cooperation, civic competences, strategic decision-making competences, strategic decision making.*